

АСПЕКТИ ВПЛИВУ КОЛІРНОГО РІШЕННЯ НА СПРИЙНЯТТЯ ЖИВОПИСНОГО ТВОРУ

Капран Оксана Володимирівна,

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-0505-1889

У статті розглядаються властивості кольору, на яких ґрунтується суть сприйняття кольорового складника живописного твору. З'ясовується, як за допомогою кольору і колірних поєднань створюється необхідна атмосфера в картині, формується сприйняття сюжету того чи іншого твору, як акцентується увага глядача на головному, створюється образ загальної колірної композиції, аналізуються прийоми використання кольору та їх вплив на сприйняття смислового складника сюжету.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел розглянуто фізичні, фізіологічні, психологічні та емоційні аспекти впливу кольору на людину, які ґрунтуються на висновках низки наук і наукових дисциплін.

У статті висвітлено найважливіші складники явища колір як головного образотворчого засобу, звертається увага на роль кольорознавства як науки, що систематизує знання про природу кольору та світла, види кольорових гармоній. З'ясовуються питання, яким чином впливають на сприйняття композиції твору локальні кольори, тонова насиченість і інтенсивність кольору. Розглянуто основні характеристики кольору як інструменту, який здатен зумовити плановість у живописному творі та надати підсвідому інформацію про явища або предмети, як яскравість кольорових відтінків впливає на світовідчуття в картині, та чому теплі та холодні кольори колірної кола сприймаються в композиційному просторі роботи по-різному.

У статті порушено питання впливу колірної рішення на сприйняття емоційного забарвлення живописного твору, чому відтінки одного кольору звучать інакше в поєднанні з іншим, та як на асоціативному рівні кольорові поєднання впливають на людину фізично та психологічно.

Основною метою статті є ознайомлення з аспектами розуміння кольорового складника і видами колірних рішень, де колір розглядається як найбільш ефективний засіб створення цілісної художньої форми та гармонізації простору у візуальному мистецтві.

Ключові слова: колір, композиційний простір, живописний твір, сприйняття, художник, картина, вплив, колірні поєднання, світло, тон, глядач, атмосфера, увага.

Oksana Kapran. Aspects of color decision influence on perception of a painting work

The article examines the properties of color on which the essence of perception of the color component of a painting is based.

It is clarified how with the help of color and color combinations the necessary atmosphere is created in the picture, the perception of the plot of this or that work is formed, how the viewer's attention is focused on the main thing, the image of the general color composition is created, the techniques of color using are analyzed and their influence on the perception of the semantic component of the plot.

Based on the theoretical analysis of literary sources, the physical, physiological, psychological, and emotional aspects of the influence of color on a person are considered, based on the conclusions of several sciences and scientific disciplines.

The article highlights the most essential constituents of the phenomenon of color as the primary visual medium, and draws attention to the role of color science, as a science that systematizes knowledge about the nature of color and light, and types of color harmonies. The question of how local colors, tonal saturation, and intensity of color affect the perception of the composition of the work is clarified. The main characteristics of color as a tool capable of determining planning in a painting and providing subconscious information about phenomena or objects are considered, how the brightness of color shades affects the perception of the world in the picture, and why warm and cold colors of the color wheel are perceived differently in the compositional space of the work. The article raises the question of the color decision influence on the perception of the emotional coloring of a painting, why shades of one color sound different when combined with another, and how color combinations affect a person physically and psychologically on an associative level.

The main aim of the article is to get acquainted with aspects of the color component understanding and types of color solutions, where color is considered the most effective means of creating a coherent artistic form and harmonizing space in visual art.

Key words: color, compositional space, painting, perception, artist, picture, influence, color combinations, light, tone, viewer, atmosphere, attention.

У наш час освічена людина достатньо знає про колір та його особливості. Але не завжди зрозуміло, як за допомогою кольору і колірних поєднань створюється необхідна атмосфера в картині, як формується сприйняття сюжету того чи іншого твору, як акцентується увага глядача на головному і формується образ колірної композиції загалом. Відомо, що колір – основний інструмент у руках художника і саме завдяки йому спостерігач бачить справжній світ у двох поставлених поряд мазках фарби.

Створення мальовничого художнього твору – складний процес. Осередком смислового початку в зобра-

женні є композиційний простір картини. Натюрморт, портрет і навіть безпредметне зображення немислимі поза композицією. Через неї художник висловлює те, що зацікавило, захопило, через що він взагалі взяв у руки художній інструмент. Коли кажуть про композицію, то мають на увазі цілісність, наявність складної будови, що містить у собі конфлікт, протиріччя та, попри це, зведені до гармонійної єдності шляхом створення якісної системи поєднань між елементами [1, с. 32]. Просторова композиція являє собою розташування предметів у просторі (реальному або умовному), вона

переноситься безпосередньо на площину з урахуванням віддалення або наближення предметів. Колірна композиція визначає розташування предметів стосовно один одного з урахуванням їхнього локального кольору, тонової насиченості та інтенсивності кольору. Всі три складники утворюють загальну композицію твору і нерозривно пов'язані між собою.

Щоб досягти гармонійної єдності твору, сформулювати потрібне враження у глядача, одним з головних образотворчих засобів вибирається колір. За допомогою кольору можна привернути увагу глядача до предметів у певній послідовності: від головного до другорядного. Поряд з цим загальна кольорова композиція «відповідає» за логічне та естетичне розміщення в площині картини об'єктів, з яких складається ціле, роблячи її зміст зрозумілим і ясним. Але як правильно використовувати колір у композиції, щоб домогтися потрібного результату?

Колір, його фізична та психологічна природа цікавила людей з початку їх існування. Колір можна назвати інформацією про явища або предмети. Окремі аспекти впливу кольору, висвітленого у сучасних мистецьких дослідженнях, ґрунтуються на висновках цілої низки наук і наукових дисциплін, кожна з яких вивчає колір із різних боків. Фізика вивчає енергетичну природу кольору, фізіологія – процес сприйняття кольору людським оком, психологія – проблему сприйняття кольору і вплив його на психіку, здатність викликати різні емоції [2, с. 7].

Величезний внесок у вивчення феномену кольору і його впливу на людину внесли такі вчені, філософи, натуралісти і теоретики образотворчого мистецтва, як: Арістотель, Вітрувій, І. Ньютон, Г. Гегель, Е. Кант, Д. Клерк, В. Оствальд, О. Рунге, В. Кандінський, К.Г. Юнг, І. Іттен та багато інших. Теоретичний аналіз праць учених дає розуміння того, що поняття «колір» неможливо розглядати окремо від поняття «світло». У фізичному світі колір – це хвиля світла, яка після переробки в мозку людини приймає форму колірного відчуття. Насамперед колір – це світло, яке відбивається від поверхні предмета. Це явище намагалися зрозуміти ще з давніх часів. Піфагор припускав, що наші очі – промінь видимого світла, і саме вони дають людям можливість бачити навколишній світ. Більш наукове пояснення зародилося у XVII столітті. Саме тоді побачили світ дві основні ідеї на цей рахунок – корпускулярна теорія Ньютона і хвильова теорія фізика Гюйгенса. У хвильовій теорії, на відміну від корпускулярної, світло розглядається як хвильовий процес, подібно механічним хвилям. В основі теорії лежить принцип Гюйгенса, за яким кожна точка, до якої доходить світлова хвиля, стає центром вторинних хвиль. Теорія Гюйгенса дозволила пояснити такі світлові явища, як відображення і переломлення [2, с. 14].

Славний учений Ісаак Ньютон цікавився кольором як фізичним явищем, і присвятив своїм дослідженням велику кількість праць. Учений висунув свою теорію кольору. Йому належить гіпотеза про те, що світло – це потік матеріальних частинок, що рухаються від джерела світла з великою швидкістю, яка і є швидкістю світла. Вивчаючи природу світла і кольору, Ньютон дій-

шов висновку, що кольори природних тіл відбуваються через те, що деякі тіла відображають одні види променів, інші тіла – інші. Саме він за допомогою тригранної призми розклав білий колір сонячного променю на кольорове коло [2, с. 13].

Велику увагу вивченню кольору надавав Василь Кандінський – художник, музикант, викладач-практик і письменник-теоретик, автор книги «Про духовне в мистецтві». Він був прихильником синестезії – досить загадкового явища, яке передбачає візуалізацію логічних колірних абстракцій. Практика дозволила йому сформулювати новий погляд на колір та колірні поєднання взагалі. Майстер відчував та намагався пояснити, як у візуальному мистецтві звучить кожен відтінок кольору та як на асоціативному рівні кольорові поєднання впливають на людину фізично та психологічно, як поєднуються мистецтво та езотерика [3, с. 46].

У 1900 році фізик-теоретик Макс Планк висунув нову квантову теорію світла, згідно з якою світло є потоком певних і неподільних порцій енергії (кванти, фотони). Розвинена Ейнштейном квантова теорія змогла пояснити не тільки фотоелектричний ефект, а й закономірності хімічної дії світла і низку інших явищ. Застосування методу порівняльного аналізу дозволяє зробити висновки, що сьогодні в науці переважає корпускулярно-хвильовий дуалізм, тобто світлу приписується двоїста природа. Так, у разі поширення світла проявляються його хвильові властивості, тоді як у разі його випущення і поглинання – квантові [2, с. 17].

На підґрунті висновків учених різних часів виникла наука про колір – «кольорознавство», що систематизує знання про природу кольору та світла, основні характеристики та властивості кольору та кольорову гармонію. Будь-який хроматичний колір має кольоровий тон, яскравість і температуру. На цих трьох властивостях ґрунтується вся суть впливу кольору на глядача. Необхідно з'ясувати, що означають ці найважливіші складники явища колір.

Кольоровий тон – характеристика кольору, зумовлена становищем його у видимому діапазоні. Тобто колірний тон – це відповідність кольору одному зі спектральних кольорів, він співпадає з назвою кольору в колірному колі. Тон визначається порівнянням з наближеними кольорами – червоним, червоно-рожевим, червоно-фіолетовим, фіолетовим. Пряме його використання створює відчуття глибини або контрасту. У багатьох картинах кольоровий тон визначає плановість. Більш холодні кольори, в основному у пейзажі, йдуть на задній план і викликають відчуття простору. Теплі або гарячі підкреслюють перший план, або рух. Таким чином, тон кольору безпосередньо впливає на сприйняття твору.

Яскравість. Цей аспект дуже сильно впливає на світовідчуття в картині. Темні, або як їх ще називають кольори з низьким рівнем яскравості, надають роботі загадковий і похмурий вигляд, особливо, якщо використовуються на великих по площині об'єктах, і сприймаються на контрасті з кольорами високого рівня – світлими. Прекрасним прикладом служать роботи епохи Відродження: «Мадонна Бенуа», «Портрет Бальдассаре

Кастільоне» – чорний фон, елементи одягу в темних тонах, чорні тіні й оточення на контрасті зі світлими плямами, створюють особливу атмосферу містики і таємничості, тож не дивно, що саме цей прийом старі майстри використовували у своїх творах, щоб домогтися необхідного враження на глядача.

Рівень насиченості визначає «хрома», те, наскільки колір яскравий. Кольори з низькою хромою виглядають вицвілими, а з високою, навпаки, жвавіми та яскравими. Завдяки яскравості художник може зробити основний акцент у роботі. Якщо за задумом у картині необхідно привернути увагу до сцени або персонажу, то вигідніше зробити це за рахунок «гучного» кольору. Найяскравіший акцент, який кидається в очі, – головний герой або предмет, може привертати до себе увагу не залежно від того, на якому він перебуває плані. Оточення «головного героя» картини повинно бути «пом'якшено» за рахунок низького, більш блідого та стриманого кольорового тону. Таким чином, яскравість одного і того ж кольору може створити різні відчуття.

Потрібно зазначити, що до питання взаємодії вчення про світло та колір і теорії живопису слід підходити обережно, щоб не опинитися на шляху механічного розуміння цього зв'язку. Дослідник властивостей і характеристик кольору Іоханес Іттен писав у своїй книзі «Мистецтво кольору»: «Можна навчитися малювати, але майстром живопису треба народитися» [4, с. 21]. У цьому сенсі було б помилкою вважати, що кольорознавство, як наука про колір, відкриє таємницю мальовничого мистецтва. Кольорознавство не дасть точного рецепту творчих прийомів, а лише пояснить природні явища, пов'язані з кольорами та їх застосуванням. Проте художнику не можна спиратися на щось одне. У вивченні природи та ролі кольору в живописі необхідна координація різних наук, контакт із науковим кольорознавством, уважне спостереження за кольоровими особливостями навколишнього середовища, власне відчуття кольору, яке пов'язане з внутрішніми творчими здібностями та почуттями митця.

Результати. Живопис дає можливість повною мірою досягнути «магічні властивості» кольору, його впливу на композицію і її сприйняття. З позицій художньої творчості колір являє інтерес як образотворчий і виразний засіб. Колір – це інструмент, який має великий вплив на досягнення образності форми. Ним можна виявити масштаб, показати якийсь сенс, виділити або зробити нейтральним характер форм, значно посилити контраст.

У разі побудови композиції живописного твору одне з головних місць займає кольірне поєднання. Гармонійні кольірні поєднання справляють відчуття цілісності. Для досягнення цієї мети слід використовувати кольірне коло. Кольірне коло містить усі зміни кольору по кольірному тону і насиченості [5, с. 53]. Теплі тони оживляють композицію. Чисті кольори цієї частини спектра дуже яскраві, вони беруть на себе увагу і роблять холодні кольори не такими різкими. Одна із переваг теплих кольорів – візуально наближати. Холодні ж тони – заспокоюють. Чисті кольори холодної частини

спектра дають відчуття спокою. Важлива властивість холодних кольорів – візуально віддаляти.

Відомі такі гармонійні поєднання кольорів і відтінків: кольори, що рівновіддалені один від одного та розташовані в одній половині колірного кола (наприклад, жовтий, зелений, помаранчевий); а також протилежні кольори в колірному колі. Щоб поєднати між собою три тони, треба один із них зробити домінуючим. Два інших повинні бути в рівних співвідношеннях. Наприклад, якщо в композиції використані такі кольори, як зелений, жовтий і червоний, то один з них повинен становити 50% кольору композиції, два інших – по 25%. Крім цього, фон для такої композиції треба витримати в нейтральних тонах (білий, чорний, сірий). Або зробити так, щоб фон містив відтінок основного кольору композиції (наприклад, якщо в композиції домінує жовтий, а фон для неї – білий, то фон буде білим з жовтим відтінком). Задній фон роблять темним для світлих кольорів і світлим – для темних кольорів.

Так, жовтий колір, наприклад, візуально віддаляє, підвищує, розширює; помаранчевий – візуально наближає, потовщує; фіолетовий – візуально знижує, стискає; зелений – трохи звужує, об'єднує, врівноважує. Червоний колір наближає, обмежує, створює відчуття тяжкості; бордовий – поглиблює. Білий колір – розширює, підвищує, створює відчуття легкості і пухкості. Чорний – візуально наближає, зменшує, створює відчуття пригнічення вагою, густотою. Сірий – нічого не міняє, створює відчуття поміркованості, байдужості.

Колір не можна сприймати окремо, адже він знаходиться між іншими кольорами. Під час створення композиції враховують і розташування кольору на полотні, і напрям мазка. Залежно від того, де розташовані кольори в композиції, вони можуть справляти різне враження.

Наприклад, синій колір у нижній частині композиції здається масивним, зверху – невагомим. Темно-червоний колір зверху дає враження чогось нелегкого, невідворотного і страшного, а в нижній частині він здається заспокійливим. Жовтий колір у верхній частині композиції дає відчуття легкості і невагомості, в нижній – він наче знаходиться в ув'язненні. Одним із найважливіших завдань композиції є врівноваження кольірних мас.

Сприйняття форми предметів, їх композиційної будови характеризується багатьма особливостями, у їх числі значне місце посідає ілюзія оптичного сприйняття. Людині притаманно сприйняття ілюзій, вони зумовлені особливостями оптичного пристрою зорового апарату і психологічних процесів сприйняття. Оптичні ілюзії проявляються в уявній зміні розмірів і конфігурації предметів. Контрастні кольори у поєднанні один з одним неначе набувають додаткової яскравості, стають помітнішими. Той самий червоний колір на зеленому тлі виглядає яскравіше і чіткіше, на помаранчевому – глухо. Теплі кольори наближають предмети, холодні віддаляють, при цьому предмет, пофарбований у теплі кольори, здається більше своїх реальних розмірів, а в холодні – менше.

Візуально всі кольори на темному тлі світлішають, а на світлому – здаються більш темними. Щоб виявити справжню світлість кольору, треба розмістити його

на нейтральному тлі. Залежно від того, якого кольору тло, ахроматичні кольори набудуть різного уявного відтінку. Так, наприклад, сіра пляма на зеленому тлі набуде рожевого кольору. Тим часом хроматичні кольори в оточенні насичених кольорів змінюють свій колірний тон. Наприклад, жовта пляма на зеленому тлі буде здаватись помаранчевою, червона ж пляма – більш насиченою. Якщо взяти, наприклад, червону крапку на різному тлі, то якість червоної крапки одна й та сама, а зорове сприйняття вже різне. Особливо велику роль колір грає у досягненні образності форми. Він дає змогу розкрити сенс речей, загострити або пом'якшити характер форми.

Сприйняття кольору є важливою частиною життя людини. Це джерело інформації та почуттів із навколишнього середовища. Кольорове рішення необхідно сумлінно опрацювати, щоб воно максимально відповідало задуманому образу. Для того щоб правильно використати колір у разі створення композиції, треба знати його просторово-емоційні властивості. Колір твору мистецтва впливає на глядача на фізичному, психологічному та культурному рівні. Певні поєднання кольорів здатні створити необхідний настрій та «регулювати» сприйняття картини глядачем. Саме тому приділяється стільки уваги вивченню колірної складника та кольорових поєднань. Світло і колір забезпечують емоційне забарв-

лення живописних творів, допомагають розкрити задум художника, створити сприятливий настрій, зануритися в атмосферу образотворчого мистецтва.

Прояв ідейного задуму в композиції відбувається через вибір теми, сюжету, через образно-художнє бачення та втілюється в життя через образно-художнє виконання змісту, правильний вибір матеріалу та гарне володіння кольором. Колір як найбільш ефективний засіб гармонізації сприяє створенню цілісної художньої форми. Колір у композиції дозволяє зіставляти, зближувати, уподібнювати, об'єднувати, роз'єднувати, врівноважуючи та приводячи до цілісності.

Формування художнього образу твору мистецтва відбувається під впливом колірної композиції. Від задуму залежить характер колірної гами, який може бути декоративним або мальовничим, теплим або холодним. Вплив кольору полягає не в помітності окремого кольору, не в його насиченості або відкритості і не у силі окремого контрасту, а у зв'язках кольорів між собою і в їх відповідності образу, у підпорядкуванні колірної рішення всій образній структурі, починаючи з найглибших шарів змісту і закінчуючи зовнішніми елементами форми. Вплив кольору на сприйняття композиції – найважливіший елемент художньої форми, який слугує для розкриття образного змісту творів мистецтва.

Література:

1. Михайленко В.Є., Яковлев М.І. Основи композиції : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2018. 304 с.
2. Лисиця В.Т. Колірні моделі та закони поширення світла : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені Н.В. Каразіна, 2012. 82 с.
3. Цвіль В. Невідомий Кандинський. Київ : Києво-Могилянська академія, 2017. 192 с.
4. Іттен Й. Мистецтво кольору. Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва. Київ : Art Naas, 2022, 96 с.
5. Прищенко С.В. Кольорознавство : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2018, 436 с.
6. Гребенюк Г.Є. Основи композиції та малюнок. Київ : Техніка, 1997, 221 с.

References:

1. Mykhailenko V.E., Yakovlev M.I. (2018) *Osnovy kompozicii [Composition basics]*. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Karavela. P. 304. [in Ukrainian]
2. Lisicia V.T. (2012) *Kolirni modeli ta zakony poshirennya svitla [Colors models and light spreading]*. Kharkiv: KhNU imeny Karazina. P. 82. [in Ukrainian]
3. Cvil V. (2017) *Nevidomiy Kandynskiy [Unknown Kandynskiy]*. Kyievo-Mogylanska academia. P. 192. [in Ukrainian]
4. Itten J. (2022) *Mystectvo kolyory. Sybyektyvnyi dosvid i obyektivnyi poznannya jak shlyah do mystectva [Subjective experience and objective knowledge as a path to art]*. Kyiv: ArtHuss. P. 96. [in Ukrainian]
5. Prishchenko S.V. (2018) *Kolyoroznavstvo: navchalnyi posibnyk [Color science: a study guide]*. Kyiv: Kondor. P. 436. [in Ukrainian]
6. Grebenyuk G.E. *Osnovy kompozicii ta malyunok [Basics of composition and drawing]*. Kyiv: Tekhnika. P. 221. [in Ukrainian]